

23. MISHCHENKO, V. I. & SHAPOVALOV, A. V, SALTYNYS'KYY, V. V & VYADROVA, I. M. (2002) *Reorhanizatsiya ta restrukturyzatsiya komertsyinykh bankiv — Reorganization and Restructuring of Commercial Banks*. Kyiv: Znannya, KOO. (In Ukrainian).
24. BUTENKO, O. (2005) Stanovlennya bankivs'koyi systemy v Ukraini. Problemy kapitalizatsiyi — Formation of the Banking System in Ukraine. The Problems of Capitalization. *Bankivs'ka sprava — Banking*. 6 (66). p. 20–31. (In Ukrainian).
25. OFITSYNYIY SAYT NATSIONAL'NOHO BANKU UKRAYINY — OFFICIAL WEBSITE OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE. Available from: <http://www.bank.gov.ua/control/bankdict/banks> / [Accessed: 12/06/2015]. (In Ukrainian).
26. ZARUBA, Yu. (2003) Osoblyvosti rozvytku bankivs'koyi konkurenciyi v Ukraini — Features of Development of the Banking Competition in Ukraine. *Bankivs'ka sprava — Banking*. 6 (54). p. 23–29. (In Ukrainian).

Надійшла до редакції 29 вересня 2015 р.

УДК 373.5(477-25)«1953/1958»

О. О. Горбатюк

**УЧИТЕЛЬСТВО КИЄВА Й КИЇВЩИНИ В УМОВАХ
ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (1953–1958 рр.)**

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053, Україна

Горбатюк Ольга Олександрівна, асистент кафедри історії України,
e-mail: melanie@ua.fm.

АНОТАЦІЯ

В статті подано характеристику формування кадрового корпусу вчительства Києва й Київщини в умовах десталінізації.

Важливим фактором було забезпечення загальноосвітніх шкіл учительськими кадрами, адже потреба в учителях лише збільшилася після запровадження обов'язкової семирічної освіти (1949 р.). В статті продемонстровано кількісний та якісний склад освітян як у місті, так і в області. Також висвітлено політику влади у сфері освіти, діяльність партійних і комсомольських організацій, напрямки роботи з учителями тощо.

Проаналізовано, з якими труднощами зіштовхувалися освітяни: передовсім це умови праці, нестача приміщень для роботи, незадовільний санітарний стан робочого місця. Нестача приміщень

© Горбатюк О. О., 2015

для шкіл — не дозволяла освітянам реалізовувати ті чи інші плани, адже частина освітніх закладів не мала свого приміщення, а навчання проводилось в другу зміну в інших школах. Досліджено, що значну частину освітніх установ займали інші організації (гуртожитки, лікарні) або безпосередньо проживали педагоги.

На основі аналізу архівних матеріалів розглянуто накази міського відділу народної освіти, які сприяли покращенню умов життя й діяльності вчителів в умовах десталінізації: «Зведення про виконання плану будівництва сільських шкіл Міністерства освіти УРСР на 1 липня 1953 р.», «Про заборону передачі шкільних приміщень під установи інших відомств», «Про розподіл асигнувань на капітальний ремонт приміщень установ народної освіти» та інші.

Звернено увагу на те, що важливим фактором в організації кадрового корпусу були курси підвищення кваліфікації вчителів, які проходили безпосередньо під контролем влади. Основними формами цієї роботи були: лекції, семінари, групові та індивідуальні консультації, науково-практичні конференції, педагогічні читання.

Ключові слова: вчитель; загальноосвітня школа; умови праці; підвищення кваліфікації; стаж роботи.

О. А. Горбатюк

**УЧИТЕЛЬСТВО КИЕВА И КИЕВЩИНЫ В УСЛОВИЯХ
ДЕСТАЛИНИЗАЦИИ (1953–1958 гг.)**

Киевский университет имени Бориса Гринченко,
ул. Бульварно-Кудрявская, 18/2, г. Киев, 04053, Украина

Горбатюк Ольга Александровна, асистент кафедры истории Украины,
e-mail: melanie@ua.fm.

АННОТАЦИЯ

В статье дана характеристика формирования кадрового корпуса учительства Киева и Киевской области в условиях десталинизации.

Важным фактором было обеспечение общеобразовательных школ учительскими кадрами, ведь потребность в учителях только увеличилась после введения обязательного семилетнего образования (1949 г.). В статье продемонстрирован количественный и качественный состав педагогов как в городе, так и в области. Также освещена политика власти в сфере образования, деятельность партийных и комсомольских организаций, направления работы с учителями и тому подобное.

Проанализировано, с какими трудностями сталкивались педагоги: прежде всего это условия труда, нехватка помещений для работы, неудовлетворительное санитарное состояние рабочего места. Недостаток помещений для школ — не позволял педагогам

реализовывать те или иные планы, ведь у части образовательных учреждений не было своего помещения, а обучение проводилось во вторую смену в других школах. Показано, что значительную часть образовательных учреждений занимали другие организации (общезжития, больницы) или непосредственно проживали педагоги.

На основе анализа архивных материалов изучены приказы городского отдела народного образования, которые способствовали улучшению условий жизни и деятельности учителей в условиях десталинизации: «Сведения о выполнении плана строительства сельских школ Министерства образования УССР на 1 июля 1953 г.», «О запрете передачи школьных помещений под учреждения других ведомств», «О распределении ассигнований на капитальный ремонт помещений учреждений народного образования» и другие.

Обращено внимание на то, что важным фактором в организации кадрового корпуса были курсы повышения квалификации учителей, которые проходили непосредственно под контролем властей. Основными формами этой работы были: лекции, семинары, групповые и индивидуальные консультации, научно-практические конференции, педагогические чтения.

Ключевые слова: учитель; школа; условия труда; повышение квалификации; стаж работы.

O. O. Gorbatiuk

KYIV AND KYIV REGION TEACHING UNDER DE-STALINIZATION (1953-1958)

Borys Grinchenko Kyiv University,
ul. Tymoshenko, 13 b, Kyiv, 04212, Ukraine

Gorbatiuk Olga Olexandrivna, assistant of Department of History of Ukraine, e-mail:melanie@ua.fm, kiu.is@kubg.edu.ua.

ABSTRACT

In the article the formation of teaching staff corps of Kyiv and Kyiv region during the de-Stalinization is characterized.

The provision of secondary schools with teaching' staff was an important factor because the need for teachers only increased after the introduction of a seven-year compulsory education (1949). The quantitative and qualitative composition of teachers in the city and in the region was demonstrated. In addition, the government policies on education, work of parties' and Komsomol organizations, areas of work with teachers and other issues were highlighted.

The difficulties encountered by the teachers were analyzed. Firstly, there was a lack of needed facilities, bad working conditions and

poor sanitary conditions at the workplace. The lack of school facilities did not allow teachers to implement certain plans, as the part of educational institutions did not have own premises and studies were conducted in the second shift at other schools. It was revealed that a considerable part of educational institutions were occupied by other organizations (dormitories, hospitals) or directly resided by teachers.

Based on the analysis of archival materials the Orders of city Department of Education, which contributed to improvement of the living and conditions of life and work of teachers in terms of de-Stalinization, such as: "Summary of the execution of the plan of the Ministry of Education of the USSR from July 1, 1953 on building rural schools", "On the prohibition of the transfer of school buildings to the institutions of other departments", "On distribution of allocations for overhaul of public education institutions" and others were shown.

Attention was paid to that an important factor in the organization of teaching staff corps was teacher training courses, which were directly controlled by the government. The main forms of this work were: lectures, seminars, in-group and individual consultations, scientific conferences, teaching reading.

Key words: teacher; school; working conditions; teacher training; work experience.

Смерть Й. Сталіна 5 березня 1953 р. стала поштовхом до кардинальних змін в духовному житті, в економіці та в усіх інших галузях життя суспільства. Припинення масових репресій, боротьба з культом особи Сталіна, розширення прав УРСР в економічній, фінансовій, юридичній сферах — це характерні риси, які відбивались на суспільному житті та на вчителях в тому числі.

Аналізуючи стан наукового опрацювання даної проблеми, слід зауважити, що вагомий внесок у наукову розробку питань народної освіти зробили О. В. Замлинська [1], Л. В. Ковпак [2], Н. Г. Красножон [3] та інші. Дослідники характеризували методи підготовки вчительських кадрів (створення учительських інститутів та системи підвищення кваліфікації), акцентували увагу на впливі радянської влади на різні категорії учительства. Автори у своїх роботах розкривали репресивні заходи тогочасної верхівки влади відносно учительства і стосовно інтелігенції взагалі. Мета статті полягає у висвітленні стану учительства Києва й Київщини в умовах десталінізації (1953–1958 рр.).

Основу статті склали, насамперед, матеріали Державного архіву м. Києва, а також документи з Центрального державного архіву громадських об'єднань України та Центрального

державного архіву вищих органів влади України, які висвітлюють політику влади у сфері освіти, діяльність партійних і комсомольських організацій, напрямки роботи з учителями тощо.

В складних умовах повоєнної розрухи вчителі активно включались у відбудовчий процес країни. Вчительство, у повсякденній праці, не шкодувало ні сили, ні часу, патріотично виконуючи свій професійний обов'язок та беручи активну участь у культурному та громадсько-політичному житті держави.

Важливим завданням було забезпечення загальноосвітніх шкіл учительськими кадрами. Хоча за перше післявоєнне десятиліття в Києві й області значно зросла кількість учителів з вищою освітою, але цього було недостатньо. Потреба в учителях лише збільшилася після запровадження обов'язкової семирічної освіти.

Планом підготовки вчителів для семирічних і середніх шкіл УРСР на 1949–1955 навчальні роки передбачалося підготувати 13,9 тис. осіб [4, арк. 4], а саме: педагогічними вузами — 12,0 тис. осіб, навчальними закладами інших систем — 1,1 тис. осіб, курсами перепідготовки — 0,8 тис. осіб. Але це не вирішувало всіх питань, оскільки реальна потреба складала 16,6 тис. чол. 2,7 тисячі посад вчителів залишалися вакантними. Збільшена кількість студентів у педагогічних училищах та вищих навчальних закладах педагогічного профілю не вирішувала основного завдання — термінового наповнення школи вчителями.

Педагогічні вузи в 1953–1955 навчальних роках при умові збереження в них кількості прийому студентів на рівні 1949 р. могли дати 5,3 тис. осіб для 5–7 кл. (випускники учительських інститутів) та 4 тис. осіб для 8–10 кл. (випускники педагогічних інститутів і університетів) [4, арк. 7].

Варто відзначити зростання в кін. 1940-х — на поч. 1950-х років майже в три рази кількості педагогічних вузів (там мали готувати кадри для середньої та старшої школи).

Рівень освіти не залишався стабільним. Повернення мільйонів фронтників, відновлення системи освіти, ретельний відбір вчительських кадрів привели до покращення показників освіченості. Якщо на поч. 1948 р. майже кожен третій мав вищу або незакінчену вищу освіту, то на поч. 1953 р. — трохи більше половини. Відповідно зменшилась питома вага вчителів з середньою (у т.ч. з неповною середньою або середньою спеціаль-

ною) освітою з 49 % до 43 %. Більш ніж удвоє впала кількість освітян з початковою освітою. Тобто спостерігалась позитивна динаміка в освіченості кадрів у Києві, чого не можна сказати про вчителів обласного списку, де показники погіршувались. Якщо на початку 1948 р. працівників з вищою або незакінченою вищою освітою було 28,5 %, то за 5 років — вже 27 %. І хоча на 1,5 % зменшилася кількість осіб з середньою (у т.ч. неповною середньою або середньою спеціальною) освітою, — таку динаміку не можна вважати позитивною, оскільки на 3 % збільшилася кількість вчителів з початковою освітою.

Аналізуючи кадровий корпус, бачимо, що в м. Києві працювали в 1954–1955 навчальному році 5373 вчителя, з них 4169 жінок, членів і кандидатів КППС — 1183 чол., членів ВЛКСМ — 446 чол. [5, арк. 15]. Протягом 1954–1955 навчального року в школи міста призначений 41 випускник педагогічних вузів, ліквідовано багато випадків сумісництва серед учителів.

З наявної кількості вчителів, які працювали в школах міста, вищу освіту мали 3071 чол., незакінчену вищу — 1023 чол., середню педагогічну — 1259 чол. Не мали середньої освіти, але мали великий педагогічний стаж роботи 20 викладачів фізичної культури [5, арк. 16].

За стажем педагогічної роботи склад вчителів такий [5, арк. 16]:

- до 5 років — 906 чол.
- від 5 до 10 років — 1230 чол.
- від 10 до 25 років — 1820 чол.
- 25 і більше років — 417 чол.

Серед учителів і робітників народної освіти 64 чол. мали почесне звання «Заслужений вчитель школи УРСР», 1654 нагороджено орденами та медалями [5, арк. 16].

В 1958–1959 навчальному році в Києві було 6369 вчителів [6, арк. 17]. Стабільним залишався середній вік вчителя — 41 рік, а на початок 1953 року — навіть 40 років.

В Київській області ситуація із забезпеченістю вчительськими кадрами була наступною.

Згідно з архівними даними, в школах області в 1954–1955 рр. працювали 14177 вчителів, з них: вчителів 1–4 класів — 3394 і вчителів 5–10 класів — 10783 [7, арк. 16], вищу

освіту серед них мали понад 20 % [7, арк. 17] та 43 % вчителів лиш середню педагогічну.

Загальну середню і незакінчену середню освіту мали лише викладачі фізичного виховання, креслення, співів. Але й водночас у 1954–1955 навчальному році в деяких районах області прослідковувалась нестача вчителів 8–10 класів, а саме: в Обухівському — 20 осіб, в Березанському — 17, в Таращанському — 15 осіб відповідно [8, арк. 115]. Серед причин варто відзначити: перехід на іншу роботу (у райкоми і обком партії), переїзд на інше місце проживання, хвороби чи смерть педагогів та інші.

Існував ряд районів Київської обл., де із забезпеченням кадрового корпусу склалась найбільш критична ситуація. Щоб виправити цей стан справ, Київський обласний відділ народної освіти в 1954–1955 навчальному році найбільшу кількість випускників вузів направив в школи Ставищенського району (30 осіб), Володарського (24 особи), Кагановичського (22 особи), Обухівського (28 осіб), Тетіївського (32 особи) [7, арк. 17].

Важливе значення для подальшого покращення складу вчительських кадрів мало те, що з 1955 р. перед історичними, філологічними, біологічними, хімічними та фізико-математичними факультетами університетів було поставлено завдання готувати висококваліфікованих спеціалістів для шкіл. Що згодом дало свої позитивні результати: в 1958–1959 навчальному році вчителів в Київській області було — 15428 осіб [6, арк. 17].

Отже проблема із браком кадрового корпусу особливо гостро постала у зв'язку з переходом до обов'язкового семирічного навчання (1949 р.) і розширенням мережі середньої освіти (1959 р.). У результаті в 5–10-х класах почало працювати багато вчителів, які не мали відповідної освіти. Щоб подолати нестачу кваліфікованих педагогічних кадрів, із кожним роком збільшувався прийом до педагогічних вузів, розширювалася мережа заочної педагогічної освіти.

Складна ситуація залишалась з умовами праці педагогів, адже ще значну частину освітніх установ займали інші заклади освіти, організації або навіть мешкали безпосередньо працівники того чи іншого закладу освіти [9, арк. 8]. Варто відзначити середню школу № 34 Кагановичського району м. Києва, де після війни розмістився гуртожиток заводу харчової промисловос-

ті ім. Мікояна. Корисну площу понад 130 кв. метрів займали мешканці — робітники цього заводу, а саме: Шапіро Л. М. — займав кімнату 27 кв. метрів, Лукашов Г. П. — 13,9 кв. м, Дубкова К. О. — 15 кв. м Данченко Н. П. — 28,8 кв. м [10, арк. 88]. Якби повернути це приміщення школі, то школа мала б додатково 4 класних кімнати, 9 підсобних приміщень та запасний вихід, якого школа не мала. Але це питання не було вирішене. Крім того, в цій школі було важко працювати педагогам в чотирьох класних кімнатах, які були дуже вузькими, що зрештою негативно впливало на здоров'я як і вчителів, так і учнів.

Гостра нестача приміщень для шкіл не дозволяла освітянам реалізовувати ті чи інші плани, адже частина освітніх закладів не мала свого приміщення, а навчання проводилось в другу зміну в інших школах. Як приклад: три школи № 15, 59, 37 Кагановичського району працювали в другу зміну в школах № 56, 130, 112 [10, арк. 97].

Якщо проаналізувати звіт Київського міського відділу народної освіти про роботу шкіл м. Києва за 1953–1954 навчальний рік, то ми можемо помітити, що найбільше приміщень шкіл, які використовуються не за призначенням, розташовані у Кагановичському районі, трішки менше у Ленінському, 5 і 3 відповідно [11, арк. 19].

Варто зазначити, що нестача приміщень для шкіл була і в Київській області. Згідно з планом розгортання шкільної мережі в Київській області на 1953–1954 навчальний рік потрібно було ще понад 300 класних кімнат [8, арк. 7] для навчання дітей і для роботи вчителів.

Для вирішення питання з нестачею приміщень для шкіл Київської області та м. Києва міністр державного контролю УРСР К. Караваєв розробив зведення про виконання плану будівництва сільських шкіл Міністерства освіти УРСР на 1 липня 1953 р. Ці кроки дали свої результати: стан виконаних робіт з будівництва неповної середньої школи в с. Гнатному Києво-Святошинського району та середньої школи в с. Гребінки на 1 липня 1954 р. досяг понад 80 % готовності, а середня школа в с. Мар'янівці Гребінківського району була побудована на 50 % [12, арк. 71]. Кращий стан справ з будівництвом шкіл ми можемо спостерігати в м. Києві, де середня школа по вул.

Артема та неповна середня школа в мікрорайоні Осокорки були побудовані більш ніж на 90 % і за кілька місяців були введені в дію. А середня школа в Дарниці була готова майже на 70 % [12, арк. 99]. Але варто не забувати, що будівництво кількох шкіл в Києві та Київської обл. не вирішило всіх ключових питань з подолання двозмінності та забезпеченості педагогам нормальних умов роботи.

Аналізуючи архівні документи та довідки обкомів, міськкомів КПУ і Міністерства освіти УРСР про будівництво шкіл на 1953–1954 рік в Київській області, ми можемо стверджувати про гостру нестачу шкільних приміщень в Броварському районі Київської області, питання стану шкіл піднімалось вчителями, батьками, учнями. Сумлінні директори шкіл писали листи завідувачу відділу шкіл при ЦК КПУ, але рішучих дій з боку влади прийнято не було, і проблема й надалі залишалась не вирішеною [13, арк. 2].

У 1954 р. уряд УРСР у постанові «Про заборону передачі шкільних приміщень під установи інших відомств» зазначено, що навчально-матеріальна база, зокрема наявна площа шкільних приміщень, не задовольняє вимог для нормального проведення освітнього процесу. Велика кількість шкіл продовжувала залишатися у непристосованих приміщеннях, працюючи у дві зміни. Цьому сприяла і несанкціонована передача з дозволу місцевих виконавчих комітетів приміщень під установи інших відомств, що практикувалося Київським обласним виконавчим комітетом [14, арк. 234].

Для покращення стану загальноосвітніх закладів освіти виділялись кошти на ремонт.

Згідно з рішенням № 34/1 Виконавчого комітету Ленінської районної ради депутатів трудящих м. Києва від 11 лютого 1957 року «Про розподіл асигнувань на капітальний ремонт приміщень установ народної освіти» було затверджено такий розподіл коштів на капітальний ремонт приміщень шкіл: № 33 — 70 тис. крб, № 53 — 85 тис. крб, № 92 — 90 тис. крб, № 132 — 80 тис. крб [15, арк. 12].

Отже умови праці педагогів були складними, звільнення шкільних будівель йшло повільними темпами, а кошти, які виділялись для будівництва нових шкіл, були мізерними й відкриття нових шкіл розтягувалося на роки.

У зв'язку з нестачею кваліфікованих педагогічних кадрів обласний відділ народної освіти та обласний інститут удосконалення вчителів в 1954–1955 навчальному році провели значну роботу з підвищення кваліфікації вчителів шкіл області. Відбулося 29 семінарів, якими було охоплено 864 учителів [7, арк. 18] та працівників органів народної освіти. Що згодом вже дало свої результати влітку 1955 року в м. Києві, м. Ржищеві на місячних курсах перепідготовлено 736 учителів 1–10 класів [7, арк. 18].

Аналізуючи накази міського відділу народної освіти за 1954 р., бачимо, що перші дні роботи курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників м. Києва (директорів, завучів, учителів) показали, що відвідування курсів вчителями було вкрай незадовільним.

5 червня 1954 року в групі викладачів фізики з 38 учителів за списками було присутніх лише 9 учителів; в групі викладачів фізичного виховання з 30 чоловік, які мали відвідувати курси, було присутніх лише 8 чоловік; в групі викладачів історії 5–7 класів з 37 за списком відвідували лише 16 [16, арк. 51]. Незадовільним було відвідування й в інших групах.

Найгірший стан відвідування учителями Молотовського району: з 27 виділених учителів молодших класів відвідували лише 4 учителі. Не відвідували курсів викладачі історії Печерського та Подільського районів, викладачі фізики та фізичного виховання всіх районів.

Незадовільний стан з відвідуванням курсів пояснювався перш за все наступними причинами [7, арк. 21]:

1. Безвідповідальне ставлення деяких завідувачів райВНО до цієї важливої справи.
2. Недостатньо проводилась робота з директорами, завучами та вчителями шкіл сільської та робітничої молоді.
3. Зовсім не створено резерву з кращих і досвідчених учителів для висування їх на посади завідувачів районних педагогічних кабінетів, інспекторів та директорів шкіл.
4. В окремих районах області незадовільно спланували роботу з підготовки вчительських кадрів, внаслідок чого план набору на місячні курси в 1955 році недовиконано.

Виходячи з вищесказаного, завідувач Київським міським відділом народної освіти П. Островська наказала [16, арк. 51]:

1. За безвідповідальне ставлення до підвищення кваліфікації педагогічних працівників району завідувачеві Молотовським райВНО оголосити догану. Завідувача Печерським райВНО попередити.

2. Всім завідувачам райВНО негайно встановити систематичний контроль за відвідуваннями учителями курсів. Пропуски занять слід розглядати як прогул, зі всіма наслідками цього.

Згідно з архівними звітами Київського міського відділу народної освіти про роботу шкіл за 1955–1956 навчальний рік було організовано місячні курси підвищення кваліфікації вчителів різних спеціальностей. Основними формами цієї роботи були: лекції, семінари, групові та індивідуальні консультації, науково-практичні конференції, педагогічні читання.

Влада контролювала цей процес і ставила перед вчителями такі основні питання для обговорення [17, арк. 26]:

– Боротьба за підвищення якісного складу керівних і учительських кадрів у м. Києві.

– Систематична робота з керівними і педагогічними кадрами, спрямована на поліпшення й удосконалення навчально-виховної роботи в школах, покращення знань учнів з усіх предметів, дальше поширення і поліпшення політехнічного навчання.

– Вивчення кращого досвіду передових шкіл і вчителів, узагальнення і поширення його серед усіх учителів.

Серйозні недоліки, що були в системі заочного навчання вчителів, пояснювались, по-перше, недостатньою роботою частини педагогічних навчальних закладів з учителями-заочниками, слабким контролем та малою допомогою заочникам на місцях з боку більшості відділів народної освіти, а також недостатнім оперативним керівництвом заочним навчанням з боку самого Міністерства освіти УРСР; по-друге, наявні недоліки пояснювались рядом загальних причин, які прямо не залежали від Міністерства освіти та його закладів.

Отже заочним навчанням вчителів та курсами перепідготовки були охоплені всі освітні заклади м. Києва та Київської обл. За постановою Ради Міністрів УРСР від 25 травня 1955 року № 1015 [18, арк. 16] право викладати в 5–10 класах середньої школи мали тільки вчителі із закінченою вищою освітою. В зв'язку з цим виникла необхідність охоплення заочним на-

вчанням значної кількості учителів, які не мали відповідної педагогічної освіти.

Аналіз архівних матеріалів дозволяє стверджувати, що з початку 1950-х рр. у Києві відбувався процес відродження системи шкільної освіти. Однією з найочевидніших проблем, що постали перед радянською владою в питаннях відновлення шкільної освіти, надання приміщень, пристосованих до навчання учнів й роботи педагогів. В свою чергу забезпечення була проблема кадрів: створення умов праці і життя, забезпечення курсів по підвищенню кваліфікації і т. д. Позитивні зрушення все ж таки були, створювались курси підготовки та перепідготовки педагогічних працівників, умови їх проходження, забезпечення матеріалами і т. д.

Література та джерела

1. Замлинська О. В. Культурне життя в Україні у 1943–1953 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Замлинська Олена Володимирівна; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. — К., 1995. — 219 с.
2. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945–2000 рр.): [монографія] / Людмила Всеволодівна Ковпак. — К., 2003. — 250 с.
3. Красножон Н. Г. Загальноосвітня школа України в контексті суспільно-політичного життя 1943–1953 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Красножон Неоніла Григорівна; Переяслав-Хмельницький держ. педагогічний ун-т ім. Григорія Сковороди. — Переяслав-Хмельницький, 2002. — 210 с.
4. План підготовки учителів для семирічних і середніх шкіл УРСР на 1949–1955 навчальні роки (1949–1955 рр.) // Центральний державний архів вищих органів влади України (далі ЦДАВО України). — Ф. 166. — Оп. 15. — Од. зб. 575. — 36 арк.
5. Річний звіт Київського міського відділу народної освіти про роботу масових шкіл за 1954–1955 навчальний рік (1954–1955 рр.) // Державний архів м. Києва (далі ДАК). — Ф. Р-4. — Оп. 1. — Од. зб. 1010. — 131 арк.
6. Зведений звіт Міністерства освіти УРСР за початкові, семирічні та середні школи за 1958–1959 навчальний рік (1958–1959 рр.) // ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 15. — Од. зб. 2490. — 79 арк.
7. Річний звіт про роботу шкіл Київського обласного відділу народної освіти за 1954–1955 навчальний рік (1954–1955 рр.) // ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 15. — Од. зб. 1731. — 186 арк.
8. План розгортання шкільної мережі в Київській області на 1953–1954 навчальний рік (1953–1954 рр.) // ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 15. — Од. зб. 1528. — 129 арк.

9. Докладные записки Министерства Просвещения УССР — об укомплектовании средних школ кадрами учителей и отделов народного образования руководящими работниками (1954 г.) // Центральный державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 73. — Од. зб. 690. — 100 арк.
10. Довідні записки обкомів КП України і Міністерства освіти УРСР про присвоєння почесних звань заслуженого вчителя; про розширення мережі заочних середніх шкіл, про потребу в педагогічних кадрах і інше (1954 р.) // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 73. — Од. зб. 682. — 185 арк.
11. Звіт Київського міського відділу народної освіти про роботу шкіл міста Києва за 1953–1954 н.р. (1953–1954 рр.) // Державний архів міста Києва (далі ДАК). — Ф. Р-4. — Оп. 1. — Од. зб. 946. — 301 арк.
12. Довідки відділу шкіл, обкомів КП України і Міністерства освіти УРСР — про будівництво шкіл (1953 р.) // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 73. — Од. зб. 667. — 220 арк.
13. Довідки обкомів, міськкомів КП України і Міністерства освіти УРСР про будівництво шкіл (1953 р.) // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 73. — Од. зб. 647. — 96 арк.
14. Звіти обласного відділу народної освіти за початкові, семирічні і середні школи (1956–1957 рр.) // ЦДАВО України. — Ф. 1. — Оп. 73. — Од. зб. 2048. — 246 арк.
15. Постанови бюро Київського міського та Ленінського районного комітету Комуністичної партії України. Рішення виконкому міської та районної Ради депутатів трудящих з питань народної освіти (1955 р.) // ДАК. — Ф. Р-30. — Оп. 1. — Од. зб. 479. — 28 арк.
16. Накази міського відділу народної освіти м. Києва (1954 р.) // ДАК. — Ф. Р-27. — Оп. 1. — Од. зб. 139. — 62 арк.
17. Звіт київського міського відділу народної освіти про роботу шкіл за 1955–1956 навчальний рік (1955–1956 рр.) // ДАК. — Ф. Р-4. — Оп. 1. — Од. зб. 1066. — 199 арк.
18. Листування з Міністерством освіти УРСР з питань роботи підлеглих установ (1956 р.) // ДАК. — Ф. Р-4. — Оп. 1. — Од. зб. 1061. — 161 арк.

REFERENCES

1. ZAMLYNS'KA, O. V. (1995) *Kul'turne zhyttya v Ukrayini u 1943–1953 rr.* — *Cultural life in Ukraine in 1943–1953*. The dissertation for the degree of candidate of historical sciences. Kyiv: Kyiv National Taras Shevchenko University. (In Ukrainian).
2. KOVPAK, L. V. (2003) *Sotsial'no-pobutovi umovy zhyttya naseleniya Ukrayiny v druhiy polovyni XX st. (1945–2000 rr.)* — *Social conditions of the population of Ukraine in the second half of the twentieth century. (1945–2000 gg.)*. Kyiv: Institute of History of Ukraine. (In Ukrainian).

3. KRASNOZHON, N. G. (2002) *Zahal'noosvitnya shkola Ukrayiny v konteksti suspil'no-politychnoho zhyttya 1943–1953 rr.* — *School of Ukraine in the context of social and political life 1943–1953*. The dissertation for the degree of candidate of historical sciences. Pereyaslav-Khmelnytsky: Perejaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University. (In Ukrainian).
4. *Plan pidhotovky uchyteliv dlya semyrichnykh i serednikh shkil URSR na 1949–1955 navchal'ni roky* — *Plan for seven-year training teachers and secondary schools in the USSR 1949–1955 academic years (1949–1955)* Fund 166. Description 575. Case 15. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrayiny — Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
5. *Richnyy zvit Kyivsk'oho mis'koho viddilu narodnoyi osvity pro robotu masovykh shkil za 1954–1955 navchal'nyy rik* — *Annual Report of the Kyiv City Department of Education about the work of mass schools for 1954–1955 academic year (1954–1955)* Fund R-4. Description 1. Case 1010. Derzhavnyy arkhiv mista Kyieva — State Archive of Kyiv. — City Kyiv. (In Ukrainian).
6. *Zvedennyi zvit Ministerstva osvity URSR za pochatkovi, semyrichni ta seredni shkoly za 1958–1959 navchal'nyy rik* — *Summary Report of the Ministry of Education of the USSR for the original, seven-year and secondary schools for the 1958–1959 academic year (1958–1959)* Fund 166. Description 2490. Case 15. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrayiny — Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
7. *Richnyy zvit pro robotu shkil Kyivsk'oho oblasnoho viddilu narodnoyi osvity za 1954–1955 navchal'nyy rik* — *Annual report of the Kyiv Regional Schools Department of Education for the 1954–1955 school year (1954–1955)* Fund 166. Description 1731. Case 15. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrayiny — Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
8. *Plan rozhortannya shkil'noyi merezhi v Kyivsk'iy oblasti na 1953–1954 navchal'nyy rik* — *Plan Deployment school network in the Kiev region in 1953–1954 academic year (1953–1954)* Fund 166. Description 1528. Case 15. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrayiny — Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
9. *Dopovidni zapysky Ministerstva osvity URSR pro komplektuvannya serednikh shkil kadramy vchyteliv i viddiliv narodnoyi osvity kerivnyymi pratsivnykamy* — *Memoranda Ministry of Education of the USSR completing secondary school teachers and personnel departments of Education Senior Officials (1954)* Fund 1. Description 73. Case 690. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromads'kykh ob'ednan' Ukrayiny — Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).

10. *Dopovidni zapysky obkomiv KP Ukrayiny i Ministerstva osvity URSR pro prysvoyennya pochesnykh zvan' zasluzhenoho vchytelya; pro rozshyrennya merezhi zaochnykh serednykh shkil, pro potrebu v pedahohichnykh kadrakh i inshe — Memoranda regional committees of the CP Ukraine and the Ministry of Education of the USSR on awarding honorary titles of Honored teacher; the expansion of the network correspondence high schools, the need for teachers and other* (1954) Fund 1. Description 73. Case 682. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromads'kykh ob'yednan' Ukrayiny — Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
11. *Zvit Kyivivs'koho mis'koho viddilu narodnoyi osvity pro robotu shkil mista Kyieva za 1953–1954 n.r. — Report of the Kyiv City Department of Education about the work of schools in Kyiv for 1953–1954 academic year* (1953–1954) Fund 4. Description 1. Case 946. Derzhavnyy arkhiv mista Kyieva — State Archives of Kyiv. Kyiv. (In Ukrainian).
12. *Dovidky viddilu shkil, obkomiv KP Ukrayiny i Ministerstva osvity URSR pro budivnytstvo shkil — Information Division schools, regional committees of the CP Ukraine and Ministry of Education of the Ukrainian SSR construction of schools* (1953) Fund 1. Description 73. Case 667. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromads'kykh ob'yednan' Ukrayiny — Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
13. *Dovidky obkomiv, mis'kkomiv KP Ukrayiny i Ministerstva osvity URSR pro budivnytstvo shkil — Inquiries regional committees, city MP of Ukraine and the Ministry of Education of the Ukrainian SSR construction of schools* (1953) Fund 1. Description 73. Case 647. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromads'kykh ob'yednan' Ukrayiny — Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
14. *Zvity oblasnoho viddilu narodnoyi osvity za pochatkovi, semyrichni i seredni shkoly — Reports of the regional Department of Education for primary, seven-year and secondary schools* (1956–1957) Fund 73. Description 1. Case 2048. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromads'kykh ob'yednan' Ukrayiny — Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
15. *Postanovy byuro Kyivivs'koho mis'koho ta Lenins'koho rayonnoho komitetu Komunistychnoyi partiyi Ukrayiny. Rishennya vykonkomu mis'koyi ta rayonnoyi Rady deputativ trudyashchyykh z pytan' narodnoyi osvity — Resolution of the Kyiv City and Leninsky District Committee of the Communist Party of Ukraine. The decision of the executive committee of the City and District Council of People's Deputies on Public Education* (1955) Fund R-30. Description 1. Case 479. Derzhavnyy arkhiv mista Kyieva — State Archives of Kyiv. — City Kyiv. (In Ukrainian).
16. *Nakazy mis'koho viddilu narodnoyi osvity m. Kyieva — Orders city Department of Education of Kyiv* (1954) Fund R-27. Description 1.

- Case 139. Derzhavnyy arkhiv mista Kyieva — State Archives of Kyiv. — City Kyiv. (In Ukrainian).
17. *Zvit Kyivivs'koho mis'koho viddilu narodnoyi osvity pro robotu shkil za 1955–1956 navchal'nyy rik — Report of the Kyiv City Department of Education about the work of schools for 1955–1956 academic year* (1955–1956) Fund R-4. Description 1. Case 1066. Derzhavnyy arkhiv mista Kyieva — State Archives of Kyiv. — City Kyiv. (In Ukrainian).
 18. *Lystuvannya z Ministerstvom osvity URSR z pytan' roboty pidlekhlykh ustanov — Correspondence with the Ministry of Education of the USSR on the work of subordinates institutions* (1956) Fund R-4. Description 1. Case 1061. Derzhavnyy arkhiv mista Kyieva — State Archives of Kyiv. — City Kyiv. (In Ukrainian).

Надійшла до редакції 31 жовтня 2015 р.

УДК 282/288:165.242.1:351.858(477)

Н. М. Кіндрачук

**РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ
ЦЕРКВИ В ЗБЕРЕЖЕННІ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ
В ПЕРІОД АНТИРЕЛІГІЙНОЇ КАМПАНІЇ:
60-ті — 70-ті рр. ХХ ст.**

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна

Кіндрачук Надія Мирославівна, к. і. н., доц., доцент кафедри історіографії і джерелознавства, e-mail: jasmin_2@list.ru

АНОТАЦІЯ

В статті досліджено Українську греко-католицьку церкву як невід'ємний національний чинник українського релігійного процесу протягом 60-х — 70-х рр. ХХ ст., подано всебічний аналіз її місця і ролі в збереженні етнічної ідентичності та національної самосвідомості українців Західного регіону в період антирелігійної кампанії, охарактеризовано греко-католицьке духовенство як вагомий фактор консолідації національно-патріотичних сил українського народу та формування релігійної опозиції серед представників титульної нації України, окреслено вектори атеїстичної політики правлячої комуністичної верхівки і розкрито їхню сутність, висвітлено насильницьку переорієнтацію греко-католиків на православ'я. Модель державно-церковної політики радянської вла-